

Vývoj psychoanalytických pohledů na ženskou sexualitu

1. Úvod

Dobrý den, ráda bych Vás dnes provedla vývojem pohledů na ženskou sexualitu z psychoanalytického hlediska na pozadí doby. Projdeme spolu koncem viktoriánského období, ve kterém tvořil Freud. Pak se podíváme na jeho žákyně - analyzantky, ukážeme si první změny v teorii sexuality, pak některé kulturní psychoanalyticky, zastavíme se krátce u feminismu a skončíme současnou, postmoderní dobou s moderními pojetími feminity.

Je to souhrn myšlenek, které jsou, podle mého názoru, důležité pro pochopení vývoje pohledů na ženskou sexualitu z psychoanalytického hlediska. Na dané téma je velké množství pohledů, názorů, myšlenek, studií, pozorování, které přispívají k lepšímu pochopení ženské sexuality. Já jsem se zaměřila na autory a myšlenky, které jsou nejčastěji citovány, a o které se podle mého názoru opírali další psychoanalytici ve svém bádání.

2. Freudova teorie ženské sexuality

Období přelomu 19. a 20. století, tzv. **viktoriánská éra**, je známá svým kultem "pravé ženskosti", kde ideálem je žena vysoce morální, čistá, jednoduchá, domestikovaná, která se nemá zajímat o politiku ani obchod. Oblast její působnosti má být omezena výhradně na domácnost a cílem jejího života by mělo být provdat se a pak se starat o manžela, o jeho spokojenost a spokojenost jejich dětí. V takové době se narodil, vyrůstal a pracoval Sigmund Freud. Narodil se v roce 1856 v rodině židovského obchodníka v tradičně židovském prostředí, kde muž byl pánem, mistrem a učitelem a žena méněcennější. Důležitost tohoto patriarchálního postavení byla ještě podtržena chováním jeho matky, která Sigmunda zjevně upřednostňovala. "**Anatomie je osud**", řekl Freud a myslel tím, že žena má smůlu, že se narodila jako žena, bez penisu, který by jí dodal hodnotu a společenské možnosti. Na ženu nahlížel jako na oddanou společnici svému muži. Vytvořil mužskou psychoanalýzu, kterou aplikoval i na ženy, a která nezohledňovala specifika ženské sexuality. Do popředí ženské sexuality dal kastráční komplex, závist penisu a maskulinní komplex. Z toho vyplývající slabší superego, které je podle něj navždy závislé na manželovi resp. jiných mužích.

V roce 1931 se objevil drobný článek (mající zhruba 30 stran), v němž Freud konzistentně načrtává svoji představu o ženské sexualitě, která byla později silně kritizována. Jde o článek "Ženská sexualita".

Elektřin komplex - ženská sexualita

Poukazuje se zde na skutečnost, že sexuální vývoj ženy je složitější než u muže. Prvním objektem lásky dívky musí být její matka, otec se stává objektem lásky až v další fázi vývoje. Poté, co dívka zjistí, že není vybavena tím čím chlapci, propadne pocitům méněcennosti. Když tedy v oidipské fázi zjistí, že nemá penis, touží po něm, cítí se bez něj zmrzačená a trpí tím. V hněvu a zklamání zavrhuje matku za to, že ji nevybavila tím správným orgánem.

Jediná možnost penis získat je prostřednictvím otce. Proto děvče zaměří svoji lásku a pozornost na něj. Touží se stát pasivním objektem, který by mohl otcův penis přijmout tak, jak jej přijímá matka, na kterou proto děvčátko žárlí a závidí jí. Z lásky k otci, v touze po upoutání jeho pozornosti, se s matkou nakonec identifikuje, přebírá její chování, postoje, (přirozeně na nevědomé úrovni). Stává se, po vzoru matky pasivní, submisivní a má se smířit se svým deficitem. Tedy s tím, že nemá penis, který Freud ztotožnil s aktivitou, individualitou, subjektivitou, s mocí. Takový má být tedy podle Freuda zdravý vývoj ženy. Dívčí vývoj se navíc podle něj neliší od chlapeckého až do oidipského období. Nesouhlasil s názorem o vaginální citlivosti děvčátek v raném stadiu vývoje a tvrdil, že vagína se stává vědomě citlivou až po defloraci mužem.

Proti tomuto názoru se postavili představitelé "**anglické školy**". Poukázali na to, že ženskost nevzniká druhotně, nepřímými cestami, ale že žena má svoje vlastní ženské libido, které je zdrojem vaginální rozkoše již v pregenitální fázi.

Vraťme se ale ještě na chvíli k **Freudovým žákyním, analyzantkám: J. Lamp-de Grootová, H. Deutchová a M. Bonapartová** se ještě téměř vůbec neodklonily od původní klasické sexuální teorie ženy. H. Deutchová sice přináší změnu úhlu pohledů a snaží se poukázat na některé ženské problémy jako je mateřství, menopauza, nicméně ortodoxně zastává Freudovy myšlenky ohledně raného vývoje děvčátek. **Deutchová**, která byla v analýze u Freuda, si později postěžovala, že Freud ve shodě s již zmíněným patriarchálním charakterem své práce se příliš soustřeďoval na její identifikaci s otcem na úkor problémů s mateřstvím. A opravdu, Freud málem usnul, když mluvila o svých problémech se sháněním kojné. Kritizovala také praxi v porodnictví, že ženy jsou při porodu pod silným vlivem léků, a proto podle ní ztrácejí veškerý pocit spojení s dítětem. Místo toho vnímají dítě jako cizí element, čímž se jejich sebehodnocení ještě snižuje. **Brunswicková** zastává tytéž názory na raný vývoj děvčete, avšak spolu s Freudem na sklonku jeho života zaměřuje pozornost na preoidipské stadium dívek a nazývá ho "*aktivním oidipským komplexem žen*". To je velice důležité, protože se poukázalo na to, že vývoj děvčátek nemusí být shodný s chlapeckým až do stadia oidipského. Už v preoidipském stadiu má dívka jiné prožívání a může se vyvíjet jinak, než chlapec. Touto cestou se později ubíraly i další psychoanalytičky, které přenesly **důraz z otce na matku** a její velice významnou úlohu ve vývoji femininity.

3. První změny v teorii sexuality: M. Kleinová, E. Jacobsonová, E. Jones

20. století sebou přináší první revize klasických představ. Zpočátku byly v přímém protikladu s Freudovými teoriemi. **K. Horneyová** postavila proti závislosti penisu závislost ženskosti, **Kleinová** zase tvrdila, že ženské superego může být stejně silné jako mužské. Pozdější revize ukázali, že nejde o vzájemně se vylučující protiklady. **Jacobsonová, Kestenbergová a E. Jones** nepopírají Freudovu představu závislosti penisu. Pro děvčátko ale není tato představa neúnosná, je-li její protiváhou dostatek internalizované femininity při vstupu do oidipské fáze.

První zásadní a přínosné revize ale vznikly v Anglii, především díky Melanii **Kleinové**, která ovlivnila současnou psychoanalýzu více než kterákoli jiná psychoanalytická osobnost po Freudovi, a která dala do pohybu myšlenkový proud známý pod označením **teorie**

objektních vztahů. Iniciátorem školy objektních vztahů byl ale **Sándor Ferenczi**, u kterého byla Kleinová v analýze, a který ji zprostředkoval svůj přístup, v němž klade důraz na objektní vztahy a ranou mateřskou deprivaci. Mělo by se spíše říkat teorie vnitřně-objektních vztahů, jelikož jak víme, nejde o vztahy interpersonální, nýbrž o vnitřní svět dítěte, o jeho vztahy k vnitřním objektům, uvnitř vlastní mysli. Zatímco u Freuda zaujímá ústřední místo v psychologii žen závist penisu, **Kleinová** zdůrazňuje závist matčina prsu a matčiny kreativity. Závist je podle ní vrozená, na rozdíl **od Horneyové**, pro kterou je závist, pokud se objeví, sekundárním, patologickým jevem. "Vrozená libidinální touha po penisu se podle Kleinové nejdříve projevuje jako orální touha. Je prototypem touhy vaginální. Naplnění těchto tužeb se projeví ve fantasiích o sadistickém "ukradení" otcova penisu z matčina těla." Jde samozřejmě o nevědomé fantasie. Dále Kleinová uvádí, že ženské superego tedy může být stejně silné jako mužské, protože vzniká ze strachu z pomsty a potrestání za plundrovací fantazie holčiček (holčička závidí matce vnitřek těla a představuje si, že jí odtamtud ukradne otcův penis, což v ní vyvolá strach, že jej matka rovněž podobným způsobem napadne a pocity viny, které Kleinová považuje za vznik nadjád u dívek, porovnatelný se vznikem nadjád u kluků). Úzkost a ohrožení destrukcí se týká lůna a vnitřku těla a souvisejí s invazí a penetrací, nikoliv s urážnutím či utržením, což je původní model kastrační úzkosti.

Tyto jevy již dnes nejsou považovány za projev "normálního" dětského vývoje, nýbrž za důsledek rané mateřské deprivace. Paranoidně-schizoidní a depresivní pozice nejsou stadii vývoje, kterým takto prochází každé dítě (každá žena). Nevědomé fantasie o monstrech a ničící síle mají svůj původ v nepřiměřené a nevyhovující péči o dítě, jehož mysl je následně zaplavena ohrožujícími fantasiemi. Vztah mezi matkou a dítětem, plný nejistoty a obav dá vzniknout hrůzostrašným vnitřním objektům." To pak pochopitelně neumožňuje vnitřní, genitální živost a vstřícnost. Později **Judith Kestenbergová** říká, že těžké konflikty s matkou znamenají pro dívku smrt triadického vztahu, ztrátu genitality. "Plodnost u ženy svědčí o vnitřní životaschopnosti, vnitřním prožitku, který je živý a vzkvétá." (Mitchell, Blacková, 1999). Rovněž **M. Torsti** poznamenává, že "Zažije-li dívka od matky ublížení, vytváří ve své mysli šílený svět připomínající staré mýty nebo kruté fantasie duševně nemocných. Ženina schopnost upřímně milovat vadne vlivem těchto strachů."

Americká psychoanalytička **Edith Jacobsonová** reviduje Freudovu teorii **superega** (a vlastně i teorii M. Kleinové) tvrzením, že láska, nikoliv strach z kastrace, je hnacím motorem vývoje u obou pohlaví. Oidipický konflikt je podpořen spíše láskou, nežli strachem z rodiče opačného pohlaví. Pro cítění a vážení si vlastních genitálií je také kromě vztahu s matkou, rozhodující jak úspěšně vytvoří děvče láskyplný vztah s otcem a jestli jej vůbec vytvoří" (Jacobsonová, 1976).

Ernest Jones, jinak oddaný Freudův žák a analyzant, Freudův životopisec, v protikladu s ním rovněž soudil, že žena má od nejtělejšího dětství své vlastní libido. „I vagina je od začátku zdrojem vnímatelných pocitů. Ženskost je primární, nikoliv odvozená a heterosexuální touha je vrozená. **Dívka touží po penisu libidinozně, ne narcisticky.** A dívčina falicitá je obrannou reakcí.“

Pocity vnitřní "živosti" a "tepla" kromě **Kestenbergové** zdůrazňují také **Jacobsonová**, **Chasseguet-Smirgel** a jiné současné autorky. Vaginální citlivost, objevující se už v raném dětství, dává dívce možnost opřít se o vlastní pocity. Je základem ženskosti, mateřskosti a zdravého, ženského sebevědomí. V tomto období vznikají také první "odklony" od ženskosti, jež lze pak jenom těžce napravit.

4. Klasický kulturalismus se objevuje ve 30. - 40. letech a do popředí klade **sociální vlivy**. Byl v přímém protikladu ke klasickému biologizování. Zdůrazňuje vliv prostředí a kultury na člověka. To přineslo obrat v pohledu na ženskou sexualitu. Ukazuje se, jak velkou měrou společnost ovlivňuje ženu. Poprvé se objevují diskuze o sociálních rolích, kterým Freud téměř nevěnoval pozornost, jelikož sexualita byla pro něj biologicky daná a sociální role pouhým důsledkem sexuálního vývoje.

K. Horneyová poukazuje na závislost člověka na prostředí, ve kterém žije a v této souvislosti kritizuje na muže orientovanou a muži vytvořenou psychoanalýzu. Jako první kritizuje Freudovu teorii závislosti penisu a naopak tvrdí, že ne ženy mužům, nýbrž muži ženám závidí ženskost (lůno, prsa, kojení). Průkopnické bylo její tvrzení, že: "Neobjevená vagina je vagina popřená. "Popření vzniká ze strachu z poranění vnitřku těla." Shodně s už zmíněným **E. Jonesem** tvrdí, že vagina je od začátku vývoje zdrojem pocitů. To bylo průkopnické tvrzení, které se stalo jedním ze základů teorií **tělesného self**.

Interpersonální psychoanalytička **Clara Thompsonová** byla ovlivněna **Sullivanem**, který měl sklon vyhýbat se psychoanalytickému žargonu a doporučil ji analýzu u Ferencziho, kterému jako jedinému analytikovi důvěřoval. Svoje myšlenky Thompsonová podává jednoduchým, snadno čitelným jazykem, díky nimž byli bohužel coby "běžné pravdy" přehlíženy. Zajímala se hlavně o to, jak se ženy vypořádávají s rostoucím uvědoměním si vlastního submisivního postavení ve společnosti. Závislost penisu interpretovala symbolicky jako závislost toho, co falus reprezentuje. Tedy větší nezávislost a více příležitostí.

Clara Thompsonová, Karen Horneyová a další interpersonální analytici byli předzvěstí feministického hnutí. Chápali **sexuální role** ve své nejhlubší podstatě **jako kulturní výtvor**.

5. Feminismus

Dovedete si představit, že ještě na začátku 20. století ženy nemohly vlastnit majetek, neměli právo volit, byl jim zamezen přístup k formálnímu vzdělání a stejně tak do společenských institucí a úřadů?! Jsou ekonomicky a společensky závislé na manželovi a bez jeho vlivu a podpory de facto bezmocné? Hnutí žen, tzv. "**Hnutí sufražetek**" se soustředilo na odstranění této zákonem legitimizované nerovnoprávnosti žen a až díky nim byla v roce 1920 v Americe přiznána volební práva ženám, vstup žen na univerzity a změny zákonů o vlastnictví majetku.

Důležitým činitelem, jakýmsi manifestem ženského hnutí, byla kniha **Simone de Beauvoir** "**Druhé pohlaví**" ve Francii, která odstartovala vlnu úvah a kritiky ohledně postavení žen ve společnosti. Její dílo se stalo jakýmsi odrazovým můstkem (a "Biblií") pro většinu

feministických autorek a mnohé její myšlenky neztratily na aktuálnosti dodnes. Za zmínku stojí také dílo **Betty Friedan "Feminine Mystique" v Americe**. **Egalitářské koncepce** této doby (60. léta) jsou známé jako snaha "být jako muž", "vyrovnat se mu". Jde o koncepce z doby před 50 lety, současnými feministkami dávno překonané, odmítnuté. Bohužel právě tyto koncepce jsou v našich podmínkách laickou veřejností dosud brány za podstatu feminismu. Na přelomu 70. a 80. let se od základů mění vztah k ženskému tělu, k mateřství, k sexualitě. Oproti egalitarismu vystupuje **myšlenka rozdílnosti pohlaví**. Žena je jiná, jinak cítí, jinak vnímá, jinak prožívá. Tyto myšlenky rozdílnosti jsou inspirovány **postmodernou** ve filosofii, která vyzdvihuje mnohost a různorodost. **Rozdílnost, jinakost** ženského způsobu myšlení, cítění, morálky, je akceptována a uplatňována ve veřejném životě. Společenské normy a hodnoty by měly akceptovat ženskou optiku, ženský pohled na svět, který je jiný než mužský. Významným příspěvkem byly práce americké psychologičky (žáčky E. Eriksona, profesorky psychologie na Harvardské univerzitě) **Carol Gilliganové**, v oblasti **chápání morálky a etiky** muži a ženami a jejich odlišného morálního vývoje. Ve svých pracích dokazuje, že ženy chápou mravní dilema jako konflikt povinností, nikoliv práv, zatímco muži se řídí **morálkou spravedlnosti**, ženy se spíše řídí **morálkou starostlivosti**, kde nejvyšší hodnotou je ochrana před ublížením a jejím cílem je udržení co nejlepších mezilidských vztahů.

Feministické autorky velice kritizují Freudovy názory na ženskost a opírají se o novější poznatky ohledně důležitosti matky ve výchově. Mezi tyto autorky později patří **Nancy Chodorowová, Jessica Benjaminová, Luce Irigarayová, Carol Gilliganová, Dorothy Dinnersteinová, Jean Baker-Millerová, J. Mitchell**, které kladou **důraz na sociální faktory** vývoje ženské sexuality. Freudovy názory na závist penisu interpretují symbolicky. **J. Mitchell** vidí závist penisu jako výstižný, leč mylně vykládaný postřeh. Ženy nezáviděly mužskou anatomii, nýbrž neospravedlnitelnou sociální nadřazenost mužského genderu. Závist penisu by mohla symbolizovat ženské znechucení nad sociální kastrací. Dále uvádí, že pro vývoj lidské osobnosti není určující, co "chybí". "Dívky i kluci zkoumají, co je, nikoli co není."

Colette Chilandová říká: „Pohlavní odlišnost nemá implikovat nerovnost práv mezi muži a ženami. Dostatečně jsme ještě nepromysleli důvody, proč se ženy v různých kulturách v průběhu staletí nechali ponižovat a utlačovat a proč se svým osudem souhlasily, osudem, jenž není přímým důsledkem anatomie či biologie, nýbrž společenského výkladu těchto prvků. Přestože pohlavní odlišnost se nepochybně zakládá na tělesných charakteristikách, vždy je interpretována společností, ve které žijeme."

V současnosti se hodně pracuje s pojmem **gender** a jemu příbuznými pojmy: gender role, gender identita, gender stereotypy. Gender je pojem, který **zahrnuje sociální a kulturní odlišnosti mezi pohlavími**.

Margaret Meadová ve své práci "*Male and female: A Study of sexes in a changing world*" (1948), aniž by používala slovo gender, ukazuje, že každá společnost nějak pojímá, jak by se muži a ženy měli chovat a cítit a jak prostřednictvím vzdělávacích a dalších výchovných postupů, které stanovuje, formuje děti tak, že se z nich stanou takoví muži a takové ženy,

jaké společnost očekává.

Gender jako pojem zavedl v roce 1955 **John Money**, když psal studie o genderových rolích. Děti mají hluboce zakořeněný pocit, že patří k pohlaví, v němž byli vychováni, to znamená, že je podmíněn postojem rodičů. Uvedu to na příkladu: Ve společnosti se tradičně přiřazovalo pohlaví na základě vzhledu vnějších genitálií. Jak to ale bude u **Mutatis mutandis**, tedy dítěte s vrozenou hyperplazií nadledvin, chromozomy XX, nadměrně velkým klitorisem a vaječníky a dělohou? Ve skutečnosti se bude cítit jako kluk nebo jako dívka podle toho, jaké pohlaví mu byl přiřazeno. Rozhodujícím faktorem je **přesvědčení rodičů** ohledně pohlaví dítěte, protože ho budou vychovávat v souladu s těmito niternými pocity.

Gender role je soubor kulturních očekávání, "učíme se jimi" a internalizujeme již v preoidipálním stadiu jako self-identifikace muže a ženy.

Gender stereotypy, což jsou zjednodušené, ale hluboce zakořeněné představy o charakteristikách mužů a žen jsou problematické, protože staví muže a ženy do antagonistických pozic "maskulinita versus feminita" a omezují tak jejich aktivity. Jak efektivně gender stereotypy fungují, demonstroval **Goldberg** v roce 1968 na dvou skupinách studentů, který posuzovali odbornost článku. Článek byl posuzován signifikantně níže v případě, že jeho autorství bylo přiřazeno ženě, než když se jeho autorství spojovalo s mužským jménem. To mě naplňuje jistou nadějí, že pokud, se Vám moje přednáška nelíbí a v lepším případě na ní rychle zapomenete, můžete na ní pravděpodobně změnit názor, pokud ji budu publikovat a podepíšu se pod ní pouze příjmením J. Melzer. Podle Goldberga Vám takto bude připadat výrazně kvalitnější.

Gender identita se váže na psychologické vědomí, cítění se jako muž, resp. žena. Kalifornskému psychoanalytíkovi **Robertu Stollerovi** se připisuje známé rozlišení mezi **Pohlavím, jako biologickým faktorem a genderem jako sociálním** a psychologickým faktorem ve vývoji jedince. **Stoller** předkládá existenci "jádra rodové identity" a "primární femininity". Jeho pozorování v roce 1965 ukázala, že pocit mužskosti, "jsem muž", nebo pocit ženskosti, "jsem žena" je podmíněn **postojem rodičů**. Chlapci, narození bez penisu, ale jinak fyziologicky chlapci, kterým bylo připsáno mužské pohlaví, se jeví stejní jako dívky, které jsou geneticky, anatomicky a fyziologicky normální, ale bez vagíny. Stoller říká, že objevením takového defektu může být pro dívku velkým traumatem, nezná ale jediný případ, kde by to mělo za následek zaváhání v jádru gender **identity**, které se opírá o pocit: "Jsem muž" nebo "Jsem žena". Anatomický defekt může přinášet spoustu otázek, jestli je dívka dostatečně ženou nebo jestli je chirurgicky aplikovaná vagína opravdová, ale nikdy si o sobě nemyslí, že je muž a ani se jím nechce stát. **Stoller** vtipně poznamenává na adresu Freuda: *"Kdyby Freud pracoval se ženou bez vagíny, myslím, že by pochopil, že jediná věc, kterou žena chce víc než penis, je vagína. Pouze tehdy, když žena má normální genitálie, může si dovolit luxus přát si penis."*

6. Psychoanalýza a feminismus

(Nancy Julia Chodorowová, Luce Irigaray, Dorothy Dinnersteinerová, Jessica Benjaminová, Jean Baker Millerová, Donald W. Winnicott, Mary Pipherová)

A ještě jedna poznámka ke genderu a diferenciacím. **Nancy Julia Chodorowová**, americká socioložka a psycholožka, profesorka na Kalifornské univerzitě v Berkeley, popisuje, jak je jádro mužské identity neverbální, a nevědomě primárně utvářeno mateřskou, ženskou identitou a primární identifikací s ní. Chlapec se proto musí učit své mužské identitě vyjádřením pocitem: "Já nejsem děvče (žena), matka". Kvůli tomu je pro muže velice důležité mít jasný pocit gender diference - co je mužské a co ženské a udržovat mezi tím pevné hranice. Dívka nemá takové problémy s gender identitou jako chlapec, protože jí její primární identifikace "zůstává". Její další vývoj je pokračováním v podobnosti s matkou. U děvčete nezáleží utváření identity až tak výrazně na úspěšném odpoutání se od matky, zatímco ve vývoji chlapce, aby se z něj stala autonomní osobnost, je odloučení od matky rozhodující. Duševní vývoj chlapce probíhá ve znamení opozice, v reakci na silnou osobu trvale přítomné matky. Dívky se od malička identifikují s matkou a mají v ní trvalý příklad vztahu vůči druhým - péči o ně, ve schopnosti vcítit se do pocitů a myšlení druhých. Jejich vnitřní život je v důsledku toho od malička obohacován o schopnost vztahovosti vůči ostatním tak, jak to vidí u své matky. Pociťují se více spojeny s okolním prostředím, jsou více "pokračováním" okolního světa. (Chodorowová, 1974) **Luce Irigarayová** říká, že pro ženu je charakteristická potřeba blízkosti, která je v protikladu k vlastnictví, typickému pro patriarchální společnost. Rovněž **C. Giliganová, J. B. Millerová a D. Winnicott** kladou ve vývoji ženskosti důraz na **vztahovost**, "bytí ve vztahu", schopnost vztahovat se k druhým s láskou a porozuměním a schopnost soucítění. *Ženy pak často cítí radost a uspokojení, které vychází z emocionálního spojení.* **J. B. Millerová** říká, že ženy nechtějí být závislé nebo nezávislé, ale chtějí být ve vztahu s jinými, skutečně jim rozumět, chápat pocity jiných, přispívat jim. Pocit vlastní ceny a sebedůvěra děvčete jsou založeny na pocitu, že je součástí vztahu a o vztah se stará. Bez pochopení tohoto významu, jaký má pro ženu vztah, jí nepomůžeme najít cestu k růstu a rozvoji.

Ženskou psychiku charakterizuje potřeba empaticky založených vztahů. Tato empatie má integrativní funkci a je potřebná v mateřství a je podstatná pro citovou provázanost ženy v mezilidských vztazích.

7. Moderní psychoanalytická pojetí

Marita Torsti k tomu dodává, že **feminní láska** je normálně aktivní. Pasivně receptivní je pouze v případě, že se její vývoj zastaví v půli cesty a žena vyroste v osobu, která musí sobě a jiným dokazovat, že za nic nemůže, že je "nevinná". Ve vztahu s mužem je zdravá žena aktivní a nezávislá, schopná formulovat svůj vlastní svět hodnot a ideálů, který se liší od mužského. Zdravá žena miluje upřímně, celým tělem a duší. Vybírá si muže, jehož chce přijmout a zahrnout do sebe, aby s ním splynula. Analytici potřebují rozumět těmto přijímajícím a zahrnujícím aktivitám, protože častým úkolem analýzy je právě obnova těchto schopností.

V současnosti se různé přístupy a teorie sblíží, ale hlavně **se všechny akceptují** a začleňují

do masivu psychoanalytické teorie. Pozornost se dnes obrací k **fyzilog., psycholog., sociál., polit. a jiným vlivům**, se kterými se žena musí vyrovnávat.

Francouzská psychoanalytička **J. Chasseguet-Smirgel** ukázala, že Freudův popis ženy jako vykastované a bezmocné je přesným opakem nevědomé představy, kterou má o matce malé dítě. Může jí opovrhovat jako vykastovanou, nicméně nevědomě je pro něho nesmírně mocná. Smirgel souhlasí s Kleinovou popisující omnipotentní matku a touhu dítěte vyprostit se z jejího vlivu. Závist penisu je podle ní obrannou reakcí a přání mít penis je vnímáno jako nástroj umožňující osvobození od matčiny ohrožující moci (Smirgel, 1964). "Význam penisu jako symbolu revolty a separace je odvozován od vysněné představy o mateřské moci" (Benjamin, 1990).

Jacobsonová, Chasseguet-Smirgel a Kestenbergová soustavně zaměřovali pozornost k významu vnitřního genitálu ve vývoji ženské sexuality. Slastná pulsace vagíny a vulvy v útlém věku probouzí fantazijní láskyplný vztah k otcovu penisu nebo k dítěti, s nímž je představa penisu zaměnitelná. I podle **Torstiové** se ženina tělesná představa o vlastních genitálních vytváří s genitálních pocitů a s doprovodnými fantasiemi a identifikacemi.

Judith Kestenbergová, americká psychoanalytička popisuje, jak dívka *objevuje* při sebezkoumání svůj *introitus*. To probouzí její zvědavost a zároveň ji to vyděsí. Snaží se popřít existenci otvoru nebo ho alespoň udržet pod kontrolou tím, že v mysli konstruuje ilusorní penis, který ji ucpe - zapečetí. Až v tomto okamžiku, říká Kestenbergová, začíná skutečná závist penisu. *Dívka nechce být chlapcem, jen potřebuje mít to, co jí zasunutím do introitu přinese pocit slastného bezpečí.*

Kestenbergová se také proslavila svým vylíčením situace partnerů při prvním heterosexuálním sblížení. "Mladík je díky své předchozí adolescentní masturbační sexuální zkušenosti přímo předurčen k tomu, aby svou dobře viditelnou osou (erigovaným penisem) dívce zprostředkoval komplexnější vnímání vnitřních genitálií. Podél vsunutého penisu se dívka v sobě konečně orientuje a dříve vágní prožitky lépe diferencuje.

V mateřství, říká **Kestenbergová**, nachází vnitřně genitální prostor své naplnění. Je charakterizované ideály trpělivosti, empatie, věrnosti a aktivity. Dítě reaguje na matčino vědomí i nevědomý tělesný sebeobraz. Ten je reprezentací ženiny vnitřně-prostorové genality. Nesnáze s mateřstvím se objevují tam, kde vadne vnitřně-prostorová funkce genality vlivem rané traumatizace matkou. Čím intenzivnější a nekonfliktnější je dívčin vztah s matkou, tím živější je její milující a pečující vztah k děťátku v panence.

Rovněž Chasseguet-Smirgel říká, že "Feminní kastrace není ztráta pomyslného falu, ale smrt vnitřně-prostorové genality" (Chasseguet-Smirgel, 1964) Protože jak říká i **Dale Mendell**: "Děvčátka internalizují vzájemné pocity tělesného uspokojení mezi nimi a matkami, pocity, které jsou základem pro sebevědomí a spokojenost s vlastním tělem, pro pozdější *schopnost dávat a přijímat lásku, tedy milovat.*"

Zůstaňme ještě chvíli u **mateřství**, jelikož jeho základy vznikají v této preoidipské fázi, **M. Torsti** správně upozorňuje na to, že "výkon mateřských úkonů je jen v malé míře možno

vědomě řídit. Dítě čte v matčině nevědomí jako v otevřené knize, je mu vystaveno od okamžiku početí. Období těhotenství, laktace, gesta, způsob objetí, rytmus řeči, oční kontakt apod., to vše je reprezentací ženiny vnitřně-prostorové genality a musí obsahovat její živé a živící kvality. " **Schopnost milovat** se utváří z rané uspokojivé interakce mezi matkou a dítětem. Za těchto podmínek (dostatečně dobré matky-Winnicott) je možné, aby v děvčátku "ožily" slastné pocity pulzující vulvy a vagíny, zpočátku difuzní a rozložené po celém těle. Takto matka vlastně dítě vzrušuje, svádí (jak by řekla J. Kristeva).

Dítě se už v raném stadiu "učí" (nasává, přijímá, introjikuje) postoj matky ke svému ženství (ke svému tělu, sociální roli, vztahům k otci. To vše v ní zůstává jako pečeť zaznamenaná v implicitní paměti a "paměti" těla.

Význam otce pro utváření ženskosti je nám dnes nepochybně dobře znám, i když se pozdější revize Freudových představ o ženské sexualitě zaměřovaly výlučně na vztah děvčátka s matkou, který sice považují i já za stěžejní, kvůli kterému ale nesmí být otcův význam přehlížen. Děvčátka citlivě vnímají vztah otce k matce a k nim samotným nejenom jako k dcerám, ale také jako k vyvíjejícím se ženám. Dívka touží po otcově zájmu a uznání, který je výraznou součástí její zdravé femininity. V oidipské fázi dívka, na rozdíl od chlapce změní objekt. Otec nahradí matku jako terč touhy. Dívka čeká na otcův zájem a uznání, na jeho "penis". Identifikuje se s falem a s otcem, který jej reprezentuje a který rovněž reprezentuje řeč, myšlení, řád, výkon.

Stejně jako chlapec i dívka se v Oidipské fázi obrací k otci a hledá u něho penis (v každém případě něco, co matka nemá). "Zdá se, že je to jeden z hlavních prostředků, jak se separovat od pregenitální matky.", říká **Schaefferová**.

Oidipské období je ale charakterizované nejenom snahou získat si lásku rodiče opačného pohlaví, ale také rivalitou vůči rodiči stejného pohlaví. Rivalita je živena závistí vůči rodiči stejného pohlaví. **Nancy Chodorowová** popisuje případ své pacientky K., jejíž pohlavní identita nebyla organizována na mužsko-ženské odlišnosti, ale na srovnání své tělesnosti malé holčičky s tělesností její matky. Tělesné rozdíly se tedy týkaly stejného pohlaví a sledovaly tu část oidipského komplexu, která se týká generačních rozdílů. Výsledkem je stud a závist. Poukazuje také na to, že u některých klientek se závist týkala vnitřních pohlavních orgánů. Samy měly pocit vnitřní prázdnoty, zatímco matku vnímali naplněné a stále schopné pregnancy.

Současná psychoanalýza bere ohled na vznik a vývoj tělesného self (vliv tělesných pocitů a anatomických rozdílů). Feminita se, jak jsme si ukázali, utváří z ranních vaginálních pocitů a pomocí introjekcí a identifikací. Ženské tělo je nedílnou součástí ženy a žena se během svého života musí neustále přizpůsobovat jeho změnám. Jak řekl Sorte: "*Ženské tělo má svůj vlastní život*" (1982)

Spokojenost se svým ženstvím je významně závislá na tom, jak je žena schopna **pozitivně obsadit svoje tělo** (to jak vypadá, jak je hezká, atraktivní) a také svůj vnitřní psychický prostor. "Symbolizaci vnitřku u žen nazývá **Schaefferová** prací na femininní sféře, která probíhá v podstatě celý život. Žena potřebuje symbolizovat svůj vnitřek jako krásný a

přitažlivý, jako opak odpudivého a děsivého vnitřku matky, a proto obsazuje libidem celé své tělo, celý svůj zevnějšek! A právě "**Péče o ženin narcismus je často klíčem k jejímu vnitřku a cestou ke znovunabytí komfortu!**", jak hezky říká Michael Šebek a Jana Šebková v článku o Fenoménu ženství.

Dale Mendell, americká psychoanalytička zdůrazňuje, že "fyziologické zrání ženy je doprovázeno sérií psychologických změn. Žena musí rozvíjet své schopnosti přizpůsobovat se neustálým změnám svého těla a znovu a znovu integrovat svůj pohled na sebe po každé z nich." Na cestě životem ji čeká **menstruace, růst prsů, dospívání, těhotenství, porod, kojení a péče o dítě, menopauza**.

Nemůžu se bohužel dlouze zastavit u těchto období, jelikož jejich komplexnost přesahuje časové možnosti mé přednášky. Proto jen velice stručně:

Dospívání vidí **C. Thompsonová** jako nejproblematičtější stadium pro dívky. Tehdy vnímají rozdíly v sociálních omezeních a moci. Sociální prostředí nemalou měrou přispívá k bouřlivým změnám tohoto období.

Menstruace – **Alizadová** popisuje, jak v základu ženských psychických struktur a ženské symbolizaci leží ženské fyziologické fungování. (Myslí tím menses, kojení...)

Colette Chilandová - Pro ženu je nutné prožít a přijmout menses, defloraci, těhotenství a porod, menopauzu. Klíčovým prvkem je tady krev. Menstruační krev je nesmírně důležitá, ženské genitálie jsou interpretovány jako zranění (už na nástěnných malbách v prehistorických jeskyních), menstruační krev je chápána jako špinavá a nebezpečná, ale zároveň mocná, protože je spojena s plodností. Ženy se cítí zahanbené a provinilé a to ponechává volnou cestu všem druhům submisivity.

Ženy fungují cyklicky, v rámci zhruba osmadvacetidenního cyklu, během něž se jim střídají jejich energie, vlastnosti, schopnosti, nálady, emoce, chutě, způsob uvažování, sexuální touha nebo fyzická síla (jak názorně popisuje **Miranda Gray** ve své knize „Cyklická žena“ to, pod co by se podepsali téměř jistě všechny ženy.)

Těhotenství je dalším kritickým obdobím. Podle Joan Offerman-Zuckerbergové v těhotenství, stejně jako v pubertě a menopauze vycházejí na povrch staré, nevyřešené problémy z rané fáze vývoje. Těhotenství je krizí, která zahrnuje rychlé přesuny od self k druhým, od narcistické pozice k libidinozně obsazeným objektům.

Porod je podle Zuckerbergerové, testem ženiny schopnosti věřit a důvěřovat svému tělu. Porod nelze vůlí ovlivňovat, je to proces, který běží sám a žena musí být schopna se mu oddat.

Období **menopauzy** - **Zuckerbergová** i další poukazují na to, že v naší kultuře se starší ženy cítí izolované, odmítané, impotentní a neužitečné. Medicína definovala menopauzu jako chorobu a ne jako přirozený proces. Nicméně **Deutchová a Benedektová (1950)** pozorovaly u žen s dobrou identitou, že menopauza pro ně nebyla ohrožující, ale naopak, byla příležitostí k větší autonomii a kreativnímu vyjádření. Helene Deutchová s potěšením

zaznamenala odpověď kněžny Metternichové (1947) na otázku o sexu starších žen: "To se budete muset zeptat někoho jiného, odpověděla kněžna, mně je teprve 60!"

Moderní pohledy na ženskou sexualitu se snaží dívat na ženský vývoj a ženské problémy z pohledu ženy samotné. Patriarchální model už není univerzální. Žena má svůj vlastní vývoj a svoji vlastní sexualitu, která se od mužů liší.

Obecná shoda je v současnosti v tom, že ***základy feminity s doprovodnými tělesnými pocity (především vaginálními) vznikají v preoidipické fázi.*** (Nikoli ve fázi oidipické, jako reakce na uvědomění, že dívka nemá penis, jak tvrdil Freud.) V tomto období se také utváří základy mateřskosti. (Nikoli jako reakce na touhu vlastnit penis, jak tvrdil Freud, ale jako výsledek uspokojivé rané péče.)

Vznikl pojem "**primární feminita**", založen na specificky ženské zkušenosti vycházející z prožitků těla a tělových reprezentací otevřenosti, difuznosti a také strachu z penetrace a protržení. Neméně důležité jsou vlivy rodičovských postojů a způsobu péče.

Důraz není kladen výlučně na raná stadia vývoje sexuality, ta nicméně zůstávají velice důležitou etapou ženského vývoje. **Význam otce** pro utváření ženskosti v oidipické fázi je nadmíru důležitý. Jeho přijetí, uznání a zájem umožňuje dívce patřičnou identifikaci také s ním a tím podporu na cestě v jejím dalším vývoji.

Je důležité, aby feminita, která má svoje základy v raném vztahu s matkou, obsahovala svoji maskulinní část (tvořenou převážně v oidipické fázi otcem), stejně tak jako maskulinita oidipického stadia obsahuje svoji feminní část (tvořenou převážně v preoidipické fázi matkou). Jen tak se z muže stane citlivý, ale pevný muž (nikoli surovec, uvízlý ve falické póze "machisty", nebo "maminčin nemožný mazánek" regresivně uvízlý v preoidipické fázi). A z ženy se může stát citlivá, ale aktivní, průbojná, svádívá, výkonná, a soutěživá žena (nikoli ale falická "mužatka", nebo "princezna", která za nic nemůže, uvízlá v preoidipické fázi.)

Sexualita ženy je propojena a svázaná s mnoha faktory, jak jsem se snažila ukázat. **Žena se musí vypořádávat** se změnami svého těla, které ji provázejí celým životem, se společenským tlakem, na který upozorňují feministické autorky a samozřejmě hlavně s rodinnými podmínkami. (V životě ženy hraje velice důležitou, jestli ne nejdůležitější roli, její vztah k matce a k otci.) Svoji neopomenutelnou roli ve vývoji ženy a její sexuality mají ale také její sourozenci, vrstevníci a partneři.

V psychoanalytické terapii se přihlíží ke všem těmto vlivům. Její průběh je zcela závislý na individuální historii každé ženy a **výsledná podoba ženskosti** závisí na tom, **jak se každá žena se zmíněnými vlivy vypořádá.**